

Zo komt Nederland van het stikstofsloot af

Inmiddels leven we 6½ jaar na de uitspraak van de Afdeling Bestuursrechtspraak van de Raad van State uit 2019 waarin de Afdeling vaststelde dat het Nederlandse Programma Aanpak Stikstof (PAS) niet voldeed aan de Europese wetgeving en één ding weten we nu zeker: met lapmiddelen en halve maatregelen komen we er niet. Het stikstofprobleem gaat namelijk niet alleen over natuur en regelgeving, maar over hoe wij als samenleving gaan zorgen voor een gezonde, leefbare toekomst. Voor onze kinderen en kleinkinderen, voor ons allemaal en natuurlijk ook voor boerengezinnen.

Wil je in een paar minuten begrijpen hoe een duurzaam Nederlands landbouw- en voedselsysteem eruit zou kunnen zien? [Bekijk hier de uitlegvideo](#).

Wat is er nodig? Concrete oplossingen, die zowel juridisch houdbaar zijn als toekomstbestendig. Oplossingen die niet alleen de natuur helpen herstellen, maar ook boeren perspectief geven. Wij pleiten voor een voedselsysteem dat past bij onze brede welvaartambities, dat onze leefomgeving ondersteunt en waarin boerengezinnen worden gewaardeerd om hun rol in de voedselproductie, gezonde voeding, schoon water, methaanreductie, biodiversiteit en als beheerders van ons landschap.

Wij zijn overtuigd dat Nederland pas echt stappen vooruit zal gaan maken als de politieke polarisatie over dit onderwerp stopt, als de overheid afstapt van de geitenpaadjes en actief gaat sturen op een betere natuur en omgevingskwaliteit. Voor de ontwikkeling van het noodzakelijke draagvlak is het essentieel dat een volgend kabinet de boodschap uitdraagt dat:

- het noodzakelijke evenwicht tussen landbouw en natuur voor een gezonde leefomgeving voor de huidige en toekomstige generaties verstoord is en hersteld moet worden; en
- het kabinet dit herstel als taak en morele plicht van de politiek ziet.

Vijf dingen die de overheid moet doen om Nederland van het stikstofsloot af te krijgen:

1. **Houd je aan de afgesproken doelen.** Zorg dat de wettelijke reductiedoelen voor stikstofneerslag in natuurgebieden gehaald worden (50% van de kwetsbare natuur onder de stikstofdepositienormen in 2030, en 74% in 2035) en wees bereid om generieke veestapelkortingen af te dwingen als dat noodzakelijk is om de doelen te halen;

2. **Neem regie over de ruimte.** Maak duidelijk waar intensieve landbouw kan blijven bestaan en waar een overstap nodig is naar extensieve landbouw die beter past bij natuurherstel en -beheer; pak door met omgevingsvisies en vertaal dit door naar het niveau van individuele bedrijven;
3. **Kijk breder dan stikstof alleen.** Zie de stikstofaanpak als onderdeel van een groter geheel: gezondheid, schoon water, klimaat, biodiversiteit, dierenwelzijn en voedselveiligheid en kies voor een integrale “brede welvaart aanpak”;
4. **Maak vergunningen eerlijk en duidelijk.** Vergunningen zijn geen eeuwige rechten: ze moeten passen bij wat natuur en maatschappij (nog) verdragen, en ze kunnen bijgesteld (of desnoods ingetrokken) worden als dat nodig is;
5. **Stop uitbreiding van de veestapel.** Leg een tijdelijke stop op de bouw van nieuwe stallen die niet voldoen aan de 6 principes van dierwaardigheid en die leiden tot meer dieren. Renovatie kan, maar alleen als het past binnen maatschappelijke doelen.

Meer weten? Lees het “MOB-advies voor een komend kabinet” en twee rapporten op onze website:

- [Rapport ‘Landinzicht’, Urgenda](#)
- Rapport ‘Greep op ruimte’, MOB; Zo kan Nederland van het stikstofslot af; Op weg naar een landbouwsysteem dat de kwaliteit van onze leefomgeving gaat ondersteunen’.

MOB-advies voor een komend kabinet

De belangrijkste oorzaak van de natuurcrisis is dat wij in Nederland veel te veel dierlijke mest produceren¹. Daardoor hebben we een ammoniakemissie/stikstofdepositie-probleem voor grote delen van onze natuur. Daar zijn twee voor de hand liggende oplossingen voor: (a) minder ammoniakemissies door generiek beleid dat stuurt op kleinere veestapels en lagere ureum gehalten in de melk; en (b) gebiedsspecifiek beleid dat stuurt op veel minder mestproductie in landbouwarealen die grenzen aan stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden.

Om deze oplossingen dichterbij te brengen is het nodig dat de overheid de regie neemt op ruimtelijke ontwikkelingen in Nederland. Wij stellen een “Greep op ruimte aanpak” voor. Daar horen elf keuzes bij om de landbouwsector en Nederland weer perspectief te bieden. Deze keuzes zijn nodig om duidelijkheid te scheppen voor de boeren en hun agroketenpartners over **wat** er **waar wel** en niet **kan** qua grondgebruik en op welke marktomstandigheden ze zich als (sociale) ondernemers op kunnen gaan voorbereiden.

1. Kies voor een “Wat er wel kan” onderscheid tussen agrarische hoofdstructuur (AHS) landbouw, en maatschappelijke landbouw (ML)²; en laat boerenbedrijven kiezen van

¹ De verschillende landbouwsectoren zijn op dit moment de bron van 91% van ammoniak (NH₃) -emissies naar de lucht, 50% van de stikstofbelasting van het grond- en oppervlaktewater, 100% van de verontreiniging met pesticiden, herbiciden en insecticiden, en 15% van de totale uitstoot van broeikasgassen incl. 75% van methaan en lachgas

² Een aanzet hiervoor is het Voorstel van wet van de leden Holman en Grinwis tot wijziging van de Meststoffenwet, de Omgevingswet en de Wet op de economische delicten in verband met de invoering van een grondgebonden melkveehouderij, de aanwijzing van maatschappelijke landbouwgebieden en een verantwoorde mestafzet (Wet grondgebondenheid en verantwoorde

welk systeem ze, met de grond die ze beheren, onderdeel willen uitmaken in juridisch, fiscaal, en landbouw praktijk opzicht. Maak duurzaam werken lonend en behoud boeren die al uit eigen beweging duurzaam zijn gaan werken: biologische, biodynamische, natuurinclusieve en dierwaardige boeren.

2. Kies voor grotere voedselzekerheid. Het hoge Nederlandse productieniveau van melk, zuivel en vlees is grotendeels afhankelijk van veevoer dat via onze havens uit het buitenland wordt aangevoerd in. Dit maakt onze voedselzekerheid kwetsbaar, bijvoorbeeld in tijden van oorlog. Verminder die afhankelijkheid, bevorder extensievere veehouderij en meer akker- en tuinbouw (strategische autonomie).
3. Kies voor voedselbeleid: zet in op een gezond dieet met een eiwittransitie van 60/40 dierlijk/plantaardig naar 40/60 in 2030. Dit is in lijn met vele preventieakkoorden, advies van de Gezondheidsraad en het is nodig om klimaat-, milieu- en dierenwelzijnsdoelen te behalen. Zet ook in op meer dierwaardige en biologische consumptie³. Dit geeft ook boeren die de omslag maken of hebben gemaakt meer perspectief.
4. Kies op provinciaal niveau welke gronden in de omgevingsvisies en omgevingsverordeningen aangewezen worden als maatschappelijke landbouwgrond, en leg vast welke beloning hier tegenover staat en in welke vorm (bijv. nadeelcompensatie van € 1000/ha/jaar voor weidegrond).
5. Kies in de AHS voor verplichtende emissieplafonds voor 2030 en 2035 om de boeren in staat te stellen hun bedrijfspraktijken geleidelijk aan te passen; met als sanctie bij het niet halen van het plafond het intrekken van hun natuur- en omgevingsvergunningen.
6. Kies voor grondgebondenheid en dierwaardigheid in de veehouderij en beloon extensivering wanneer dit tot uiting komt in meer weidegang (van 720 naar 2160-3000 uur per jaar), een lagere tankureumwaarde in de melk (van U22 naar U19 gemiddeld) m.b.v. eiwitarmer voer in de ML gebieden en minder kg N/m³ dierlijke mest
7. Kies voor de groei van het areaal biologische landbouw van 6% van de cultuurgrond in 2025 naar 15% in 2030 en 25% in 2035.
8. Kies voor het vergroten van het areaal Agrarische Natuur en Landschapsbeheer (ANLb) van 116.000 ha in 2025 naar 250.000 ha in 2030.
9. Kies voor de inrichting van bufferzones grenzend aan stikstofkwetsbare Natura 2000-gebieden met stikstof én pesticiden reductieregimes variërend van 65% tot 100%. Combineer waar mogelijk de aanwijzing van de bufferzones met een transitie van gangbare bedrijven naar biologische bedrijven. Streef naar bufferzones die gezamenlijk in Nederland optellen tot minimaal 100.000 ha.
10. Kies voor het vergroten van de productie van plantaardige eiwitten in Nederland; en
11. Kies voor een integrale aanpak, waarbij ook de klimaat en waterkwaliteit doelen centraal staan en vertaald worden in sturende normen voor gebiedsspecifieke programma's en voor relevante omgeving- en natuurvergunningen.

Deze elf keuzes worden verder toegelicht in de MOB-notitie "Greep op ruimte, zo kan Nederland van het stikstofslot af". Kort en bondig: "Niet alles kan"⁴.

mestafzet); internet consultatie versie 28 augustus 2025.

³ Zie bv: Oproep aan formerend kabinet - Caring Movement.

⁴ "Niet alles kan", en "Wat er wel kan", twee rapportages van Remkes (2020 en 2021).

Veranderingen in grondgebruik en landbouwpraktijken zijn nodig om de landbouw om te vormen van een sector die schadelijk is voor de brede welvaartontwikkeling in Nederland in een sector die over vijf jaar de kwaliteit van onze levensomgeving weer ondersteunt.

De essentie van wat wij de “Greep op ruimte aanpak” noemen, is dat er op provinciaal niveau wordt geregeld wat er waar kan, en met welke plafonds voor de ammoniakemissie per ha. “Wat er wel kan” om de landbouwsector te verduurzamen en Wsn doelen te halen, laat het grondgebruikscenario in de tabel zien.

Tabel . "Wat er wel kan" op NL landbouwgrond en ammoniak emissies 2019, 2025, 2030, 2035

Ontwikkelingen in de tijd	referentie jaar 2019			stavaza 2025		horizon 1: 2030			horizon 2: 2035		Δ 2035-2019
Grondgebruiksvormen	kg NH ₃ /ha	1000ha	kt NH ₃	1000ha	kt NH ₃	kg NH ₃ /ha	1000ha	kt NH ₃	1000ha	kt NH ₃	kt NH ₃
Grasland en voedergrassen		1.134	58,4	1.095	52,2		932	25,8	866	21,5	63%
Gangbare veehouderij	53,0	1.083	57,4	943	50,0	40,0	414	16,6	282	11,3	
Biologische veehouderij	19,2	51	1,0	72	1,4	19,2	170	3,3	281	5,4	
Overige extensieve veehouderij	26,7	0	-	-	-	26,7	113	3,0	83	2,2	
ANLb -weidegebied	9,9	0	-	79	0,8	9,9	170	1,7	170	1,7	
Bufferzone graasdieren (35%)	19,2	0	-	-	-	19,2	65	1,2	50	1,0	
Bufferzone graasdieren (15%)	7,7	0	-	-	-	7,7	-	-	-	-	
Akkerbouw en opengrond tuinbouw		610	14,3	589	13,2	-	669	13,4	707	13,2	7%
Gangbaar	23,8	593	14,1	530	12,6	23,8	473	11,3	422	10,1	
Biologisch	9,9	17	0,2	22	0,2	9,9	57	0,6	87	0,9	
Overig lage input	15,2	-	-	-	-	15,2	38	0,6	68	1,0	
ANLb -akker/tuinbouwgrond	9,9	-	-	37	0,4	9,9	80	0,8	80	0,8	
Bufferzone akker/tuinbouwgrond	9,9	-	-	-	-	9,9	22	0,2	50	0,5	
Totaal grondgebonden landbouw		1.744	72,6	1.684	65,4		1.602	39,2	1.574	34,8	52%
Hokdieren			30,8		28,1			12,5		12,5	59%
Overig gebruik en particulieren			11,6		11,6			10,8		10,8	7%
Totaal netto cultuurgrondgebruik		1.744		1.684			1.602		1.574		10%
Totaal ammoniakemissies landbouw			115,0		105,1			62,5		58,1	50%
Reductie NH₃ emissies in % t.o.v. 2025								41%		45%	
Reductie NH₃ emissies in % t.o.v. 2019					9%			46%		50%	

Bron: Greep op ruimte, MOB, jan 2026

Door de vraag naar grond voor woningbouw en natuur zal de beschikbare landbouwgrond in de komende tien jaar met 90.000 ha krimpen. In dit toekomstscenario neemt verder het areaal gangbare/productieve landbouw sterk af tussen 2025 en 2030/2035 en het areaal “maatschappelijke landbouw” neemt die ruimte in. Het gaat daarbij om landbouwvormen met lagere NH₃/ha emissie biologische landbouw, extensieve /natuurinclusieve landbouw, arealen agrarische natuur en landschap beheer (ANLb) en bufferzones grenzend aan Natura 2000-gebieden die stikstofgevoelig zijn. Voor de grondgebonden veehouderij, akkerbouw en open grond tuinbouw zijn de veranderingen in het areaal gebruik in de tabel uitgesplitst en is aangegeven wat de bijbehorende ammoniakemissie waardes per ha zijn. Om het overzicht compleet te maken is ook aangegeven hoe de hokdieren sectoren (vleeskalveren, varkens- en pluimveehouderijen) in dit “Wat er wel kan scenario” zijn verwerkt. Deze aanpak resulteert in een ammoniakemissiereductie in de landbouw van 50% in 2035 t.o.v. 2019. De uitstoot van ammoniak daalt tot 62,5 kt NH₃ in 2030 en tot 58,1 kt NH₃ in 2035. Deze restwaarden zijn, in combinatie met 100.000 ha bufferzones grenzend aan stikstof gevoelige Natura 2000-gebieden voldoende laag om de Wsn doelen te halen. Het bovenstaande scenario is haalbaar. Met deze aanpak is het mogelijk om voor eind 2030 50% van de stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden onder de kritische depositie waarden (KDW) te brengen en voor 2035 74% < KDW. **Het kan, maar het begint bij willen, kiezen en doorzettingsvermogen om er vol voor te gaan.**

Meer weten? Lees het MOB-rapport [“Greep op ruimte”](#).